

dendiği bilinmektedir. Ahmed Paşa 1497 yılında Bursa'da ölmüştür. Ahmed Paşa'nın elde bulunan tek eserini (Divanı) II. Bayezid'e sunmuştur. İran şâirlerinden Selmân-ı Sâvecî, Hâfız-ı Şîrâzî ve Kemâlî Hocendî'nin etkisinde kalmış; kendisinden sonra gelen Abdülbâkî ve Necâtî gibi şâirlere de te'sir etmiştir. Devrinde sâdece Anadolu'da değil, aynı zamanda İran ve Türkistan'da da tanınmış ve zevkle okunmuş, Arabî, Fârisî şiirler de yazmıştır. Şiirlerinde işlediği konular, medih yâni övgü, sevgiliyi tavsif etme ve yanıp yakılma olarak hülâsa edilebilir.

Ahmed Paşa'nın dili devrinin tasavvuf şairlerinde görüldüğü gibi sade, açık ve latiftir.

Ahmed Paşa'nın bütün şiirlerini ele alarak yapacağımız bir çalışma konumuzu aşacağı için, şairin tanınmış bazı şiirleri tahlil edilerek mevcut olan tasavvufi unsurlar gösterilmeye çalışılmıştır. 'Ahmet Paşa ahenk ve edayı her şeyden önde tutmuş; içerisinde zarif, ritmik ve mahalli renkler barındıran şiirler yazmıştır. Ahmet Paşa sayesinde divan şiirinin ifade gücü gelişmiş, üslûbu daha sanatlı bir hal almış, ifade mükemmelliğine ulaşmıştır. Ahmet Paşa divan şiirinin oluşumunda bir aşama olarak kabul edilmiştir. Bazı araştırmacılar da onu divan şiirinin kurucuları arasında sayarlar. Paşa, XV. asırda kıvamını bulmaya çalışan Anadolu ve Balkanlar Divan şiiri üslûbunu XVI. asrın söyleyişine yaklaştıran şairdir. Kuvvetle hâkim olduğu Türkçe şiir lisanına renkli ve ahenkli mısralar kazandırmıştır. Lisanı düzgün, temiz ve ölçülüdür. Şiir Türkçesinde yeni ve güzel bir dil musikisi belirmiş, eski şiirlerde görülen zihafklar azalmış, imaleler daha zevkli bir musiki kazanmıştır. Gazellerin önemli bir kısmında ve kasidelerin hemen hepsinde, devrin şiir lisanına ortak İslâm Medeniyeti dillerinden gelen kelimeler ve terkipler çokça vardır. Bunlar, daha çok, sanatlı ve müşterek kültürle söylenmiş, bilgi ve hüner gösteren şiirlerdir. Gazellerinin diğer mühim bir kısmında ise sade ve temiz bir Edirne-İstanbul Türkçesi kullanmıştır. Ahmed Paşa'nın divanını incelendiğinde iddia hakimiyet ve vukufiyet söz konusudur. Divan edebiyatında dini konuların varlığı söz konusu ise veya dini konularda yazılmış beyitler var ise, tasavvuf mutlak surette söz konusudur. F.Y. Büyükkarcı: "Bu dönemle ilgili olarak; özellikle sevgilinin güzellik unsurları ele alındığında, tasavvufi göndermeler akla gelse de öne çıkan unsurun tasavvufi olmadığı, divan edebiyatının genel hayal dünyasına uygun kullanımların yer aldığını görürüz. Özellikle Şeyhî, Ahmed Paşa ve Necatî'de durum böyleyken,..." diyerek , durumu teyit etmektedir. Dini bir başlık altında olmayan gazel ve kasidelerde de tasavvufi etkinin görülebileceği unutulmamalıdır. Dini konuları üç başlık altında ele alıp kategorize etmeye çalıştık: Allah-kul, insan-peygamber ve toplum-insan.

Allah-kul konulu olanlar: Allah ve kul arasındaki irtibatı ele alan türlerde var olan konular; tevhid, münacat ve esma'ül hüsna gibi türler içerisinde yer almıştır. İnsan ve peygamber arasındaki bağı anlatan ise; İslam dini esaslarına ve Hz. Peygamber'in sünnetine uygun beyitlerle aktarılmıştır. Bu alandaki beyitler şu konu ve türlerin içinde bulunmuştur: Esmâ-i nebi, miraç, hayatın toplum içinde hayat buluşuna dair olan bütün başlıklar, tasavvufi konuların işlenişinde bunlardan belli başlı bilinenleridir. Divanında bu türler şu şekilde bulunmaktadır. Ahmed Paşa bölümünden sonra tevhide geçilmiştir. Divanın 1. bölümü tevhid, 2. bölümünün dibace kısmı 3. kaside (30 beyit), 5. Kasidenin 1. beyti. Yine mesnevinin 15-37. beyitleri. Kasidenin 1. bölümü ise (17 beyit) na'ttır. Hicviyye; İğneleme, hafife alma, kötüleme manalarında hicvetme şeklinde ele alınarak tasavvufi bir yaklaşımla ortaya konulmuştur. Sakinamenin; hem

içki kültürünü anlattığı gibi hem de tasavvufi kültüre ait bir belirleyiciliği olduğu da göz ardı edilmemelidir. Sakiname konulu bazı şiirleri şunlardır: 11. kaside'nin 75-81. beyitleri, 13. kaside'nin 1-10. beyitleri, 15. kaside'nin 1-22. beyitleri, 16. kaside'nin 9-19. beyitleri, 21. kaside'nin 6-13. beyitleri, 22. kaside'nin 25-42. beyitleri, 34. kaside'nin 1-9. beyitleri, 36. kaside'nin 1-33. beyitleri, 44. kaside'nin 1-12. beyitleri bu konuyu anlatan mısralardan oluşmaktadır. Halife-i Raşidin'i anlatan beyitleri; 5.kasidenin 2.beyti Hz. Ebubekir'e, 3.beyti Hz.Ömer'e, 4.beyti Hz.Osman'a, 5.beytide Hz.Ali'ye övgüdür. Tasavvuf edebiyatında özellikle bu isimlere atıfta bulunmayan sufi yok gibidir. Ayrıca 38. kasidenin 1. bölümünde tamamen tasavvufi olan şu beyitler mevcuttur: "Saba" redifli 7 beyit, 2. bölümünde "gül" redifli 9 beyit, 13. bölümde "gonca" redifli 8 beyit, 4. bölümde "nergis" redifli 8 beyit, 5. bölümde "lale" redifli 8 beyit, 6. bölümde "susen" redifli 7 beyit, 7. bölümde "bulbul" redifli 9 beyit tasavvufi bir dil taşımaktadır.

Bundan başka Sayfıyye, Hazaniye, Şitaiye, Bahariye konulu gazellerinde de tasavvufi yaklaşımlar görülmektedir. Örneğin 39. kasidenin 22. beyitinde hazaniye konusu ele alınmış olup, ömrün sonu, yok olma ve yeniden dirilme gibi temalar tasavvufi bir dille aktarılmıştır. Ahmed Paşa'nın divanında dini konuların sıralanışıyla ilgili yapmış olduğumuz tespit sonucunda çok miktarda beyit karşımıza çıkmaktadır. İfadelenen bütün beyitlerin tek tek ele alınarak açıklanması çalışmamızı aşan bir hacme sahip olduğu için, bazı beyitler ve konular üzerinde tespitler yaparak, sınırlandırmaya çalışacağız.

Binaen-aleyh Ahmed Paşa'nın dili ve takip ettiği kültürel gelenek dikkate alındığında, devrinin kamet-i bâlâ tasavvuf şairlerinin (Akşemseddin, Hacı Bayram-ı Veli gibi) hece veya aruzla yazılmış bazı beyitleriyle benzer bir dil özelliğine ve sadeliğine sahip olduğunu görmekteyiz. Ahmed Paşa'nın şiir elbisesine İran güzelini giydirdiği yönündeki iddialara, tür ve mazmunların kullanımı açısından doğru nazarıyla bakılabilir de; kullandığı açık Anadolu Türkçe'siyle rengin kılınmış şiirlerinin varlığı da inkar edilemez bir gerçektir. Şiirlerindeki tasavvufi çağrışımlar ve mazmunlar devrinin sufi geleneğine yakınlık göstermektedir. Ahmed Paşa'nın; Şeyhoğlu Mustafa'nın 'gönül' redifli şiirine nazire olarak yazdığı, 'vay gönül ey vay gönül' nakaratlı murabasıyla, Hacı Bayram-ı Veli Hazretlerinin 'bu gönlüm' adlı şiirinin mısralarının söyleyiş benzerliği ve tasavvufi terimlerin kavramsal yakınlığını örnek beyitlerle gösterebiliriz.

*Çün bulunmadı cihânda derdüne dermân gönül
Yiridür bu hasret ile ger alursan kan gönül
Işk bâzârında sana çünkü hâsıldur ziyân
Bellü bil kim assı kılmaz nâle vü efgân gönül*

Şeyhoğlu Mustafa'nın bu ve buna benzer pek çok şiirine nazire yazan Ahmed Paşa'nın devrin şiir geleneğinden kopuk olması ve tasavvufa yer vermemesi tabiki de akla muhal bir teamül olacaktır.

*'Bizi hâk itdi hevâ yolına sevdâ n'idelüm
Pây-mâl eyledi bu zülf-i semen-sâ n'idelüm
Kul idinmezdi güzeller bizi illâ n'idelüm
Vay gönül vay gönül vay gönül ey vay gönül'
'N'oldı bu gönlüm n'oldı bu gönlüm
Derd ü gam ile doldı bu gönlüm
Yandı bu gönlüm yandı bu gönlüm
Yanmada derman buldı bu gönlüm'*

Hacı Bayram-ı Veli ile hem-asır olan Şeyhoğlu Mustafa'nın kullandığı tasavvufi terimler ve dil özellikleriyle Ahmed Paşa'nın bazı şiirleri paralellik arz etmektedir. Ortak olarak kullanılan kelimelerden yola çıkacak olursak: 'Yanmada derman buldı bu gönlüm' ile 'vay gönül ey vay gönül' ve 'çün bulunmadı cihânda derdüne dermân gönül' mısraları benzer ses ve anlam özelliklerine sahip oldukları aşıkardır. Pây-mâl eyledi, kılmaz nâle vü efgân, derd ü gam ile doldu tamlamaları da benzer özelliklere sahip terennümler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yine O'nun 'yandum elünden' redifli gazelindeki tasavvufi çağrışımlarının, latif ve sade Türkçesinin; 15. Asrın mutasavvıflarından Akşemseddin Hazretlerinin 'eylegil' redifli şiirine bazı hususiyetleriyle benzediğini görmek mümkün olduğu gibi, sade ve açık ifadelerin yakınlığı da inkar edilemez bir gerçektir.

*'Ney gibi delindi ciğerüm ışkun elinden
Her dem iderem âh ü figân yandum elünden*

*Yandı dü cihân âteş-i ahumla ve likin
Ben senün eyâ şâh-ı cihân yandum elünden'
'Sâkiyâgel bizi hayrân eylegil
Ben garîb ıška mihman eylegil
Derd-i yârı can içinde saklaram
Ol kadar kim derde derman eylegil
Işk-ı ma'suk gönlümü yağmaladı
Gel benüm karşuma cevlan eylegil'*

Işk, gönül, ben kelimeleri hem anlam hem de ses özellikleriyle aynen kullanıldığı gibi mısranın bütünüyle taşıdığı manada ortak benzerlikler söz konusudur. Örneğin:

*'Derd-i yârı can içindesaklaram'
Ol kadar kim derde derman eylegil'*

beyti, Akşemdeddin'in:

'Ney gibi delindi ciğerüm ışkun elinden

Her dem iderem âh ü figân yandum elünden' beytiyle özdeşdir. Ney aşığın kendisi olup sevgilinin derdini taşır. Çok dolduğunda ise neyden dökülen nağmeler gibi inleyerek aşkını terennüm eder. Bu aşığın ahları, çığlıkları onun hem dermanı hem de derdidir. Aşığın delik deşik ciğeri bu sebepten de neye benzetilir. Yârinin derdini içinde taşıyan aşık o kadar dertlidir ki, bu derdin dermanı yine derdin kendisidir. 'Eyâ şâh-ı cihan' ve 'Sâkiyâ' ünlenmeleri sevgiliye, mürşide yapılan bir feryattır. 'Işk-ı ma'suk gönlümü yağmaladı' ve 'Yandı dü cihân âteş-i ahumla' mısraları da anlamca yakın bir tasavvufi çağrışım içermektedir. Aşk ve Maşuk tasavvufta bir veya biri tamamlayan, vahdeti oluşturan parçalar olarak kabul edilirler. Şeyh Galib'in Hüsn-i Aşk'ı da aynı mecazi anlatıma sahiptir. Aşığın ahının ateşiyle yanan iki dünya hem arz hem de ahiret olarak anlaşılabilir gibi, aşık ve maşuku da simgelediğini söyleyebiliriz. 'Gönlün yağmalanması' veya 'ah ateşiyle yanması' tasavvufi olarak ortak bir mazmun olan 'bî -çâre âşık'ın farklı bir şekilde tegannî edilmesinden ibarettir diyebiliriz.

Şiirinin tür olarak doğrudan dîni bir nazım şeklini ve konusu ele almadığı doğru bir tespittir. Lakin aldığı eğitim, tanzir (nazire yazdığı) ettiği edebi türler ve kültür muhiti din dışı ve tasavvuf çağrışımlı şiirleri olmadığı tezini mümkün kılmamaktadır. Zira yaşadığı devirde Fatih'in mürşidi ve hocası olan Akşemseddin Hazretleri ve mutasavvıflarla hem-asır olduğu mutlaka göz önünde bulundurulmalıdır.

Ahmed Paşa'nın divanındaki konuların tasnifi yapıldıktan sonra tasavvufi terimlerin tespiti aşamasına geçildiğinde konularla aynı paralellikte olmadığını anlamış bulunmaktayız. Zira şiirinde konu baharı anlatırken beyitte, tasavvufi veya dini bir kavram mevcut

olabilmektedir. Bunu örneklerle göstermeye çalışacağız. ‘Güneş’ kasidesinin 17. beyiti konu olarak bir medhiye olmasına rağmen tasavvufi bir söyleyiş de karşımıza çıkmaktadır.

‘Zıll-ı Hak Sultân Muhammed Hân ki olmuşdur anun

İşigi toprağının her zerresi enver güneş.’ (Güneş k-17.b)

(Hakk'ın gölgesi olan Sultan Mehmed Han ki onun eşığının toprağının her zerresi parlak bir güneştir.)

Yeryüzünde Allah'ın gölgesi olan halifedir. Yeryüzünde Allah'ın halifesi Efendimiz Hz. Muhammed (a.s.v)dir. Ondan sonra gelenlerde bu ünvanla anılmışlardır. Bu tarihte hilafet daha Osmanlıya geçmemiştir. Yavuz Selim zamanında halifelik Osmanlıya geçecektir. Şairin O'nu bu ünvana layık görmesinin sebebi yeryüzünde zulüm gören herkesin ona sığınmasıdır. Zıll-i hak divan edebiyatında halife padişahlar için kullanılır. Bu sebeplerden dolayı sultan denilerek efendimiz kastedilmektedir diyebiliriz. Eflatun'un "Mağara" teorisi de pek çok mutasavvıfı derinden etkilemiştir. Bu beyitte, akseden gölgeler ve ide-nesne mevhumuna yönelik bir telmihte söz konudur.

Ahmed Paşa mevcut anlamda belki de bu deyiimi ilk kullanan kişidir diyebiliriz. Tasavvufta ise "zıll" daha derin anlamlar taşır. Muhyiddin A'rabi diyor ki: "Hak Teâlâ, kendinde bir şey yok iken, mevcûdiyet sıfatıyla sıfatlanmıştır. Diyebilirim ki, Hak Teâlâ, mevcûdiyetin ta kendisidir. Rasûlullâh sallallahu aleyhi ve sellem efendimiz: "Allah vardı ve onunla beraber hiçbir şey yoktu." Buyurmuşlardı. Hak Teâlâ kendi nefsi ve hüviyeti yönünden bilinmez; bu bilinmezlik ve görünmezlik keyfiyetine de "İlim" denmiştir. Mutasavvıflara göre evrenin aslı olan ilk ışık durumundaki Hz. Muhammed, âlemlerin Rabbi önünde cisimsiz, biçimsiz olarak milyonca yıl ibadette kalmıştır (mayasına kulluk katılmıştır). Bu durum, onun ilk doğasının ubudiyet (kulluk) olmasını sağlamış ve onu yakîn (kesin) görme noktasına getirmiştir. Zira Allah, henüz Adem yaratılmadan bir milyon yıl önce Hz. Muhammed'e, kendisini gösterme lütfunda bulunmuştur. 'Sudûr' tezini "Rabbin, Ademoğullarından, onların bellerinden zürriyetlerini almış ve 'Ben sizin Rabbiniz değil miyim?' diye onları kendilerine şahit tutmuştu. 'Evet, (Rabbimizsin)' dediler" (Araf: 172) ayetiyle ilişkilendiren Tüsteri, insanların, esas itibariyle peygamber atalardan sudûr ettiğini (onlar da Hz. Muhammed'in nurundan sudûr etmesi) dolayısıyla tüm insanların, esasta Hz. Muhammed'in nurundan çıktığını belirtiyor. Yalnız Adem değil, bütün varlıklar da Hz. Muhammed'in nurundan var edilmiştir: "Peygamberlerin nuru, Hz. Muhammed'in nurundan çıktığı gibi, bütün göksel ve yersel varlıklar da, dünya ve ahiretin nuru da Muhammed'in nurundan doğdu". Bütün manevi muratlar (arzular, istekler) ve müritler (arzu edenler) hep o nurdan kaynaklanmıştır. Tüsteri'nin Allah'ın nurundan ilk önce çıkmış olup O'nun huzurunda bin kere bin (bir milyon yıl) ibadette kıyam eden Muhammed'in nuru biçimini, fani evrenin şablonu olarak düşündüğü anlaşılıyor. Zıll-ı Hak kelimesiyle buna bir telmih yapıldığı çok açıktır. Herşeyin Allah'ın nurunun nurundan yaratıldığına ve ilk yaratılanın Hz. Muhammed (a.s.v) olduğuna dair bir çağrışım vardır.

"Faust'un yazarı Goethe'ye sormuşlar: "Hangisi büyük sır? En büyük sır nedir?" Goethe: "Âşıkır sır" demiş, "herkese açık ve zâhir olduğu halde, neredeyse hiç kimsenin göremediği..." Çünkü, "görünen" gerçeğin arkasındaki "gizli anlam", herkesin göremediği bir "açık sır"dır. İşte; "varlığın mazmûn"u ve "sırr-ı ekber" olan en büyük sır budur. Güneş ve güneşin yansıdığı her bir zerre bu mazmuna ve sırı haizdir. Allah'ın isimlerinin tecellisi her bir zerre de mevcuttur ki buna sırr-ı ehadiyet de denir. Her bir varlıkta "güneş" yani Allah'ın İsm-i Celil'inin mührü ve parlaklığı vardır ki buna vakıf olan İsm-i Azam'ın sırrına vakıf olmuş gibi her zerrede bir güneşi görür. Enver, güneş, zerre, zıll kelimeleriyle tenasüp sanatı yapılmıştır. Muhammed İsmi hem padişahın hem de Efendimizin (a.s.v) ismine telmihtir. Onun eşığının tozu aşıkların gönlünün şifası, gözünün nurudur. Bu manada açıkça Fatih Sultan Mehmed övülse de şiirin genelinden çıkan bir Hz. Muhammed mazmunu ortaya çıkmaktadır. Tasavvuf edebiyatında Hz. Muhammed

aşıkların murad buyurduğu, hakiki aşkın kaynağıdır. Kasidenin 18. beyti de bu sırta nigahban olanların anlayabileceği bir derinlikte, üstteki beyiti açıklar mahiyette mısralarını sıralamaya devam etmiştir.

*'Nitekim her dânenün zımmında muzmerdür şecer
Zerre-i hâk-i derinde şöyledür muzmer güneş.'* (Güneş k-18.b)

(Her tanenin içinde bir ağaç gizli olduğu gibi onun kapısının toprağının her zerrisinde de öyle birer güneş vardır.)

Şecer, hak ve güneş kelimeleriyle tenasüp sanatı yapılarak tabiatta hayatın devamına telmihte bulunmuştur. Beyit tasavvufi bir anlam taşımaya rağmen, görünende tabiata ait bir tabloda resmedilmektedir. Kesret ve vahdet terimleri tasavvuf edebiyatının temel meselelerinden biridir. Her zerrede (atomda) bir güneşin saklı olması, her ağaçta bir ağacın mevcudiyeti. "varlığın mazmûn"u ve "sırr-ı ekber"i, en büyük sır olan tevhid mührünü simgeler. Gazali Hazretlerinin "İhyâ-u Ulûmi'd Dîn" adlı eserinde, ashabın âlimlerinden olarak bilinen İbni Abbas radiyallahu anh'ın şöyle dediği yazılıdır:

"O Allah ki yedi semâ yaratmış, arz'dan da onların bir mislini; aralarından emir inip duruyor!" (Talâk 12) Âyet-i Celîlesinin tefsirini yapacak olsam, beni taşta tutardınız. Bir başka nakilde de: "Beni tekfir ederdiniz!.." Gene aynı yerde Resûlü Ekrem'in çok yakınındakilerden biri olan Ebû Hureyre radiyallahu anh'ın şöyle dediği kayıtlıdır:

"Rasûlullah efendimizden iki kab ilim aldım, birini dağıttım. Eğer diğerinin ağzını açsam, bu kelleyi uçururdunuz." Tasavvufta sır saklıdır söylenmez, görünendedir ama herkese görünmez. Beyitte bu tasavvufi hakikatin terennüm edildiği açıkça görülmektedir.

*Cenneti şol denlü tanzim itdi nakkâş-ı ezel
Kim senün nâm-ı şerifün yazdı ebvâb üstine.*

Divandaki 17. kasidenin 25. beytinde 'nakkâş-ı ezel' ve 'nâm-ı şerif'in kelimeleri cenneti dizayn eden Allah'ın yaratıcılık vasfına ve 'Halık' ism-i Celil'ine, şerefli isminin cennet kapısında yazılı olması ile de efendimize (a.s.v) açıkça atıfta bulunmaktadır. Rivayete göre Hz. Adem aleyhi's-selamın tevbesi ve o tevbenin kabulü anlatılırken, (Hz. Adem Cennette iken) Cennetin kapılarında "Lâ ilâhe illallah Muhammedün rasûlullah" yazısını gördüğü bildirilir. (Hakim, 1/138) Allah'ın isimlerinden olan 'Musavvir' ismi herşeye şekil ve özellik veren, tasvir eden manasına gelir. Bâri ismi ise, herşeyin bölüm ve parçalarını birbirine uygun ve ahenkli bir şekilde yaratan, tanzim eden anlamındadır. Kuran-ı Kerimde: ' O, her şeyi yaratan (Halık), ahenkli bir şekilde var eden(Bari), varlıkları şekillendiren(Musavvir) Allah'tır.' Buyurulmaktadır.(Haşr, 24) Bu terkip tasavvufta Allah'ın 'Bari' ve 'Musavvir' isimlerinin bir Hz.Muhammed'in (a.s.v) övüldüğü görülmektedir. 'Nakş' ve 'Nakkaş' mazmununu; pek çok mutasavvıfın ve divan edebiyatçısının vazgeçemediği bir imge olarak kullandığı aşık bir kabuldür.

*Goncaçü nikâb açdı ve keşf eyledi didâr
Bülbül çü Kelîm oldı ve gül âteş-i Mûsâ*

(Gonca, yüzündeki perdeyi açıp yüzü ortaya çıkınca bülbül Hz. Mûsâ oldu ve gül Hz. Musa'nın ateşi oldu.)

Hz. Musa Peygamber Kuran'da adı en çok anılan peygamberdir. O'nun mucizeleri ve kıssaları bu sebepten divan edebiyatında ve tasavvuf edebiyatında önemli bir yer tutar. Kuran-ı Kerim'de: "Mûsa, belirlediğimiz yere (Tûr'a) gelip Rabbi de onan konuşunca, "Rabbim!

Bana (kendini) göster, sana bakayım" dedi. Allah da, "Beni (dünyada) katiyen göremezsin. Fakat (şu) dağa bak, eğer o yerinde durursa sen de beni görebilirsin." dedi. Rabbi dağa tecelli edince onu darmadağın ediverdi. Mûsâ da baygın düştü. Ayılınca, "Seni eksikliklerden uzak tutarım Allah'ım! Sana tövbe ettim. Ben inananların ilkiyim dedi"

(A'râf, 143). 'Musa da bu tecelliden bayıldı. Bu cihetle yalnız Allah'ın nurunu görebildi, zatını görmeye muvaffak olamadı. Bu ayete mebnî olarak Hz.Mûsâ'ya "kelîmullah" ünvanı verilmiştir. Kelîmde aşığın kendisi yani bülbüldür. Mısrada, hem teşhis hem de teşbih hem de bu olaya telmih vardır. Tasavvufta ise tur dağı insanın maddî yapısını temsil eder. Bu maddî yapı Allah tecelli edince yok olur. Allah'ın cemalini görmek (Cemalullah) ve O'nunla konuşabilmek için bedeni yok etmek gerekir. Allah'ın doğrudan Musa'ya tecelli etmeyip dağa tecelli etmesi bu yüzdendir. Gülün ateş olması renk itibariyle teşbih, Hz.Musa'nın mucizesine atf edilmesiyle telmihdir. Ayet-i Celile'de: "*Mûsâ'nın haberi sana ulaştı mı? Hani bir ateş görmüştü de ailesine, "Siz burada kalın, ben bir ateş gördüm (oraya gidiyorum). Umarım ondan size bir kor ateş getiririm yahut ateşin başında, yol gösterecek birini bulurum demişti."* (Taha, 9-10) denilmektedir. Sevgilinin yüzü aşığın gönlüne düşen bir kordur. Onu gören aşık bir daha iflah olmaz firakından. O kor ateş olur yakar dumanı ah olur eflakı sarar. Kesretten kurtulmaya çalışan hak aşığının hali bundan ibarettir. Beyitte tasavvufî deyişler ve mazmunlar, aşıkarene bir halde, şairane bir söyleyişle takdim edilmiştir.

Bir şehenşâh-ı kader-kadr-u kazâ-râdur k'olur

Dâmına hindü Zuhâl der-gâhına çâker güneş. (Güneş k-20.b)

(O, kader kudretli, kazâ tedbirli büyük bir Padişah'tır ki Zuhâl yıldızı, sarayının damında siyah bir bekçi, güneş de kapısında parlak bir hizmetçidir.)

Zuhâl yıldızı mitolojiye göre koyu yeşil renkli, siyah olarak kabul edilir. İmam-ı Aziz Nesefî, Zübde'tü'l - Hakaik adlı eserinde şunları söylüyor: " 7 dış aza dünyanın yedi bölgesidir, yedi batın aza da yedi kat göklerde. Akciğer birinci semadır. Yıldızı felek-i kamerdir (Ay). Dimağ (beyin) ikinci göktür. Yıldızı felek-ı Utarit'tir (Merkür) Zira âlem-i kebirin dimağı felek-ı Utarit'tir. Üçüncü göğün yıldızı felek-ı Zühre'dir (Venüs). Zira Zühre âlem-i kebirin böbreğidir. Kalb; dördüncü göktür. Yıldızı Güneş'tir. Zira Güneş âlem-i kebirin kalbidir. Öd kesesi beşinci göktür. Yıldızı Merih'tir. (Mars). Zira Merih âlem-ı kebirin öd kesesidir. Karaciğer altıncı göktür. Yıldızı Müşteri'dir (Jüpiter). Zira Müşteri âlem-ı kebirin ciğeridir. Dalak, yedinci kat göktür. Yıldızı Zuhâl'dır (Satürn)." Ahmed Paşa'nın kasidelerinin övgü bölümlerinde anlamı kuvvetlendirmek, belağatı arttırmak için mısralar arasında paralellik içeren cinsler kullanılır. Kader ve der-gah kelimeleri buna bir örnektir. Aynı şekilde şiire mana katmak için siyah ve beyaz(sarı) karşıtlığı zühâl ve güneş kelimeleriyle derin manada verilmeye çalışılmıştır. Zühâl ve güneş kelimeleri açık birer mazmundur. Güneş kalbe işaret eder. Aşığın kalbinin ve herşeyinin O'na hizmetçi ve kul olduğunu vurgulamaktadır. Allah'ın yarattığı alem sarayında zühâl damdaki siyah bir bekçiye benzetilerek, görünmese de bir vazifesinin olduğuna işaret edilmektedir. Güneş ise görünen ve her sabah insanın kapısının önünde ona amade bir hizmetkar olduğu vurgulanmaktadır. Şiirde Allah'ın Hakim ve Kadir isimlerinin ve O'nun büyüklüğü tasavvufî bir yaklaşımla ele alınırken, padişah'ta bu övgüden kendine düşen payı almaktadır. Kader ve kaza kelimeleri de zaten Allah'ın alem-i şهادette var olan icraatlarına birer delil olarak zikredilmişlerdir. Tasavvufta sarı Allahın Celal ismini, siyah ise ilahi sırra işaret eder. Kader ve kaza Allah'ın bildiği, gayba ait bir meseledir. Beyitte Allah'ın Celal ismiyle de tecelli ettiği çağrıştırılmak istenmiştir. Beyti tasavvufî açıdan ele alacak olursak Hz. Muhammed (a.s.v) karşımıza çıkar. Efendimizin evi mescid-i nebevinin içinde olduğu için Efendimizin müezzini olan Hz.Bilal doğâl olarak o evin damına çıkıp ezan okuyan mazmun olarak karşımıza çıkar.

Kıldı aşkın beni âvâre elimden ne gelir

Düşdüm ol zülf-i siyeh-kâra elimden ne gelir (G.58/1)

(Aşkın beni perişan etti, elimden ne gelir. O günahkâr, siyah zülüflünün (sevgilinin) eline düştüm, zülûf tuzağına kapıldım elimden ne gelir.

*'Dost ilinden avareyim,
Baştan ayağa yareyim,
Gel gör beni aşk neyledi'*

Yunus Emre'nin riyasız, içten yakarılarıyla benzer bir sadelikle mısralara dökülen bu beyitteki tasavvufi terennümler dikkati çekmektedir.

Aşkın elinden bi-çâre ve âvâre olan aşık terkibi bütün divan edebiyatının temel vurgusudur diyebiliriz. Sevgilinin saçları ve kaşları siyah; yan bakışı kan dökücü ve gözleri de âşığa bin bir hile düzenlemeye hazırdır. 'Saçın sıfatı olarak kullanılan siyeh-kâr aynı zamanda haksızlık yapmaktan kaçınmayan ve zulmeden anlamına da gelmektedir'.

Sevgilinin güzellik unsurları aşığın perişan olmasına vesile olan birer tuzaktır. Aşkın eline ve tuzağına düşen aşığın ilacı, derdinin ve ızdırabının bizzat kendisidir. 'Sevgilinin saçının güzelliği âşğın gönlünü perişan etmektedir. Tasavvufi yönden ise siyah saç, vahdetin simgesi olan ay yüzlünün perdesi hükmündeki kesrettir. 'Tasavvuffun aşk ve güzellik anlayışına göre Allah kendi güzelliğini insanda ve güzel insan yüzünde aksettirmiştir. Güzel insana duyulan aşk, ilahi aşk için bir geçit köprü olmaktadır.' Aşık sevgilinin ayrılık acısıyla avare olup yollara düşerken, tesellisi onun cemalidir. Dünya sevgilinin saçı gibi cezbedici yönleriyle kulu Hak'tan uzaklaştırır, unutturur. Halbuki var edilen güzellikler Maksud-ı bizzat'ın tefekkürü içindir. Mecazi aşktan, hakiki aşka varmanın yolu çile ve ızdıraptır. Dünyanın tuzaklarına düşmeden seyr-i İllallah'ı tamamlamak aşğın esas görevidir. Beyitte mecazi bir sevgiliden bahsediliyor gözükülse de divan edebiyatında zülûf, avare, aşk kelimelerinin derin yapıdaki tasavvufi manaları göz ardı edilemez.

Sonuç

Divan şiirinin önde gelen isimlerinden Ahmed Paşa'nın dil, söyleyiş ve hissediş olarak mısralarına aktardığı sufiyane söyleyişler mevcuttur. Devrinde ve sonrasında derin izler bırakan şairimizin zamane tasavvufçulardan etkilendiği ve aksininde zaten olamayacağı gösterilmeye çalışılmıştır. Dini ve tasavvufi mazmunlar açık ve maksud-ı bizzat olarak değil, şiirin gül bahçesinde derilmeyi bekleyen gül-i ra'nalar olarak ehli olanlara arz edilmeye çalışılmıştır. Sufi olmayan her şair gibi, konu ve tür olarak dini-tasavvufi edebiyatın mazmunlarını, hayal ve ruh dünyasını bir tezhîp ustasının inceliği ve latifliği muadilinde beyitlerine naketmeye çalışmıştır. Çalışmamızdaki amacımızda ince ve derin yapıda var olan tasavvufî unsurları ve çağrışımları tespit edip aktarmaktı. Şairin gerek devrindeki sufi şairlerden etkilendiği unsurlar, gerekse de divan edebiyatının bizzat kendi mazmunlar dünyasında var olan dini telakki ve hissedişler somut örneklerle, mukayese edilerek takdim edilmeye çalışılmıştır. Zaten Ahmed Paşa devrinin diline, edebi ve dini muktesabatı haiz, sanat yönü kudretli bir şair olarak bilinmektedir. Anadolu Türkçesini edebi ve sanatlı bir potaya dökken şairimiz, bunu yaparken Arabi ve Farsi unsurları halis ve latif Türkçe kelimelerle harmanlayarak divan edebiyatını olması gereken forma sokmuş büyük bir divan edebiyatçısıdır. Fatih'in yanında İstanbul'un fethinde yer alarak asker eve sultana manen destek olan Ahmed Paşa'nın Fatih Sultan Mehmed Han'ın mürşidi olan zattan (Akşemseddin) etkilenmemesi aksi ihtimaller dahilinde değildir. Sade ve latif Türkçesiyle kaleme aldığı divanı; devrinin hissedişlerini, kültürel kaynaklarını, dini hayatını, sosyo-ekonomik gelişimine de içine alacak kadar geniş ve kudretli bir manzum eserdir. Devrindeki tekke edebiyatı ve hayatı çok etkili ve toplumu rehabilite eden bir hüviyettir. Ulu Hakan'ın bizzat Akşemseddin'in müridi olmasını arzu ettirecek kadar güçlü olan tasavvufi duygu ve düşünce, haliyle şairimizin de mısralarında neşv ü nema bulmuştur. O'nun şiirlerinin, tasavvufi gülistanındaki çiçeklerden; koku, renk ve izler taşıması akla karın olan bir husus olarak kabul

edilebilir. Kısaca, Ahmed Paşa'nın divanındaki şiirlerde tasavvufi unsurlar var olup, derin ve ince bir tahkikle gözlere aşikar olacağı, kat'i bir hakikatın telaffuz edilmesi ve ortaya koyulması mesabesinde belirgindir.

Каунақша:

- 1 Artun, Erman. Dini-Tasavvufi Halk Edebiyatı. Ankara: Akçağ Yayınları, 2002: 117.
- 2 Banarlı, N. S. Türk Edebiyatı Tarihi 1, İstanbul: MEB. Yayınevi, 1971.
- 3 İpekten, Haluk. Nef'i Hayatı Sanatı Eserleri. Ankara: Akçağ Yayınları, 2000: 226.
- 4 Cerrahoğlu, İsmail. Tefsir Tarihi 26. İstanbul: Fecr Yayınevi, 2009: 553.
- 5 Nazik, Sıtkı. "Ahmed Paşa'nın 'Elimden Ne Gelir' Redifli İki Gazeli ve
- 6 Divan Edebiyatında Çaresiz Âşık İmajı". Turkish Studies 6 (Summer -2014): 1679-1696.
- 7 Macit, Muhsin. Nedim Hayatı Sanatı Eserleri, Ankara: Akçağ Yayınları, 2010.
- 8 Onay, Ahmed Talat. Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı, İstanbul: M.E.B (1996): 364-366.
- 9 Okatan H. İbrahim. "Ahmet Paşa'nın Bahariyyât Kasidesinde Baharın Çağrıştırdığı Anlamlar" Ekev Akademi Dergisi 62 (Bahar-2015): 351-377.
- 10 Pala, İskender. Divan Şiiri sözlüğü 1-2. Ankara: Akçağ Yayınları, 1989: 537
- 11 Tarlan, Ali Nihat. Ahmet Paşa Divanı. Ankara: Akçağ Yayınları, 1999.
- 12 Yavuz, Kemal. "Türk Şiirinde Nazire". Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi 10 (2013): 359-424.
- 13 Yıldırım, Altaş, Şimşekçakan, Akgül, Günay ve Özkiraz, M. A. İmam-Hatip Liseleri Tefsir Ders Kitabı, İstanbul: Devlet Kitapları, 2010: 47
- 14 Yılmaz, B. Fatma. Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi 12 (2014): 13-28.

Өмер Фарух Эрен

Сулейман Демирель атындағы университет, магистр, аға оқытушы, Қазақстан, Қаскелен

АХМЕД ПАШАНЫҢ ДИВАН ПОЭЗИЯСЫНДА КЕЗДЕСЕТІН МИСТИКАЛЫҚ КӨРІНІСТЕРДІ АЙҚЫНДАУ

Аңдатпа: Ахмед-Паша Диван әдебиетінің негізін қалаушылардың біреуі. Осы күнге дейін оның шығармаларында сопылық әдебиет ықпалы өте әлсіз деген пікірлер айтылып келген. Бірақ біз осы мақаламызда ақынның шығармаларынан мысалдар келтіріп ол пікірлердің дұрыс емес екенін көрсеттік. Және де пікірімізді айқын көрсету үшін басқа да сопы ақындар шығармаларымен салыстыра қарастырдық.

Түйін сөздер: Ахмед-Паша, Диван әдебиеті, дін, мистика, салыстыру.

Ömer Faruk EREN

Suleyman Demirel University, MA, Senior Lecturer, Kazakhstan, Kaskelen

THE EXPLORATION OF MYSTICISM ELEMENTS IN AHMED PASHA'S DIVAN POETRY

Abstract: Ahmed Pasha is considered to be the founder of Divan literature. The main source of Divan literature is religious poetry and it is difficult to understand. In this case, it can be seen freely in latif language and in a different stanzas style. Ahmed Pasha used the content of mystical terms and investigated a limited number of stanzas by the court. The development of Divan literature in this century, its traces and disappearances are more clearly expressed in the Sufism literature and in order to define these mystic elements more clearly we tried to compare his works with other Sufi poets.

Keywords: Ahmed Pasha, Divan literature, religion, mysticism, comparison.